

УДК 821.161.2

Вікторія ТАРАСЕНКО

аспірантка,
Донецький національний університет

СИМВОЛІКА РОМАНУ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО «ВАЛЬДШНЕПИ»

У статті здійснено прочитання символіки роману Миколи Хвильового «Вальдшнепи». З'ясовано, що вальдшнеп у романі символізує людську беззахисність і водночас підступність, через яку герой потрапляє в пастку. Багатозначність символу надає роману поліфонії. У статті виявлено, що символіка вальдшнепа стає ключем до інтерпретації твору, поглиблює його підтекст, призводить до різночитання образів.

Ключові слова: символ, символіка, інтерпретація, мотивований символ, немотивований символ.

Простий спосіб дати назву твору – це скласти звичайне речення, що передає суть матеріалу, і прибрати зайві слова [7, 125]. Коли мова йде про роботу над назвою художнього твору, критерії творчого процесу набувають інших властивостей, адже відбивають оригінальність таланту митця, особливості авторського задуму. Чинники, що впливають на вектори авторського редагування художніх текстів, на жаль, майже не досліджені теоретиками, що визначає *актуальність* цієї розвідки. Символіка назви художнього твору лишилася в полі зору О. Білецького, З. Блисковського, І. Дзюби, Г. Костюка, Н. Фатєєвої, Ю. Шереха та інших учених.

Мета цієї статті – з'ясувати символіку та функцію назви роману Миколи Хвильового «Вальдшнепи»; виявити, чи поглиблює вона зміст твору, чи дає ключ до його інтерпретації. Поставлена мета передбачає вирішення наступних *завдань*: з'ясувати доцільність використання письменником саме цієї назви, виявити символіку твору, зіставити героїв роману з птахами, явищами, процесом полювання тощо.

Поняття «символ» означає умовний знак, воно імпліцитно несе інформацію про порівняння чогось із чимось, виступає у значенні тропу, артефакту, тотему, що в контексті літературного твору може виступати у значенні образу, внаслідок реакції проти натуралістичної приземленості, коли на місце імпресіоністичної

деталі – вражень та відчуттів – приходять узагальнення, як реалізація суб'єктивних взаємин поета зі світом людей. Символ є кінцевою межею еволюції поняття-образу, його максимальним ступенем узагальнення у процесі апробації та універсалізації його змісту в численних мовленнєвих контекстах і поза ними, що призводять до його іконізації у вигляді містичного / емпіричного якогось феномена, повір'я, тотема, фетиша [6, 24].

О. Лосєв виділив наступні моменти в теорії символу: він завжди є знаком якоїсь реальності, яка в ньому задана; він є основною моделлю (принципом конструювання) тих одиниць, які під нього підпадають. Перший момент вказує на онтологічний аспект символу, його укоріненість у бутті. Другий є визначальним у понятті символу, акцентує його творчий потенціал, що полягає у переході свідомості в буття – символ вибудовує нову реальність.

Заголовок можна вважати, з одного боку, за найменшу, максимально непередбачувану одиницю художнього тексту, за допомогою якої читач несподівано сам у собі відкриває приховані можливості щодо розуміння або інтуїтивного осягнення авторського задуму. Ця непередбачуваність може мати різні форми і ступені свого вираження, тому інколи автор буквально програмує заголовок, переважно такий, який зберігає за собою право на жанрову домінанту в тексті.

Однак і жанрові заголовкові формули митець може робити свідомо непередбачуваними, визначаючи помилковий горизонт очікуваного і створюючи таким чином ефект присутності цілого тексту в його назві. Адже, якщо поглянути з іншого боку, заголовок також є одиницею найвищого рівня, що стягує у себе практично весь текст і навіть більше: всю позатекстову реальність. Йому властиві свої закони організації простору, часу й ритму; як «згорнутий» образ, що стає символом під час читання, заголовок є чимось більшим за просто розпізнавальний знак структури, пов'язує між собою різні сфери і виміри життя та мистецтва. Назва твору є умовним орієнтиром, який відмежовує ритми повсякдення від ритмів духовного світу митця. На цьому свого часу наголошувала Н. Кожина, вважаючи заголовок порогом і водночас межею нашого сприйняття [4, 167].

Про цю функцію заголовка також вдало висловився болгарський учений Ц. Раковський, який вважає, що заголовок є

першим сигналом, на основі якого можна говорити про самостійність і цілісність твору, і такою «зворотною силою», згідно з якою відбувається «пригадування» інших структур і творів, першою межею між двома мовними середовищами, яка відмежовує реальність від фіктивного світу [5, 61].

Назва роману Миколи Хвильового «Вальдшнепи» залишається загадкою через незакінченість твору. Хоча й невідомо, чи повний текст твору давав пряму відповідь на це запитання. Можна виокремити кілька версій щодо назви роману. На думку М. Жулинського, мають право на існування міркування про те, що персонажі роману асоціюються з вальдшнепами, беззахисними перед дулами рушниць мисливців, як і версія, за якою вальдшнепи – це думки, що навесні летіли в Україну. Однак варто пошукати й інші варіанти прочитання назви роману. Наприклад, у творі завуальовано поданий період пошуку шляху національного розвитку українців, які не мали власної держави, як «вальдшнепи» в лісах. А ще предметом для мистецьких міркувань і зображення може бути уподібнення письменника (переважно все ж – гуманіста) до впольованого птаха. Вальдшнеп гине тоді, коли злітає в небо в очікуванні «кохання», сподіваного «піку щастя». Назва специфічна ще тим, що відразу встановлюється цільовий реципієнт: пересічний читач не зобов'язаний знати, що вальдшнеп – об'єкт полювання, і навіть про те, що це назва птаха.

Символ, як відомо, пов'язує слово або ідею з конкретним об'єктом, сценою або дією, з якими – не дивлячись на цілком відмінну сутність – це слово підтримує певний семантичний зв'язок. Символ буває двох типів: 1) мотивований (тобто в тому чи іншому відношенні «природній», зумовлений і тому пояснюваний) та 2) немотивований. Назва роману «Вальдшнепи» має мотивовану символічність, адже письменник, даючи такий заголовок своєму твору, натякає на те, що герої твору є беззахисними птахами перед мисливцями – представниками тогочасної влади. У свідомості людини «природні», тобто мотивовані, зв'язки бувають двох видів: а) за суміжністю явищ та б) за їх подібністю [1, 213]. Назва роману символічна за суміжністю явищ: герої твору такі ж беззахисні, як і птахи; влада така ж безжалісна, як і мисливці.

Символ відзначається семантичною згорнутістю, поступовістю випрозорення значень, поєднаних законом аналогії.

«Символ – це ідея, яка відображає найглибінніші знання наших пращурів» [7, 3]. Звісно, що такий потужний шар знань, захований у знак, має величезну пластичність щодо форм утілення, але це не перешкоджає його декодуванню кожному наступному поколінню. Окрім того, кожне покоління залишає на тому знаку ще й свої смислові нашарування. За таких умов суб'єкт і об'єкт не просто взаємодіють, а присутньо зрощуються. Тому символи виступають інструментом впливу письменника, дають можливість через спільні для етносу і людства в цілому смисли донести й свою мистецьку ідею, авторську версію прочитання певної події чи характеру.

Символи, як зазначає Н. Романюга, за своїм походженням належать до колективної свідомості, вони є носіями певної культури, в них криється об'єктивне (релевантне) значення. На відміну від, скажімо, образу, якому не властива глибина думки, символ, навпаки, спрямований у глибину, утримуючи при цьому і головне в формальному уявленні свого змісту [1, 215].

На думку С. Чернюка, роман «Вальдшнепи» певною мірою випадає з циклу «справді мисливських» творів, адже «орнітологічна» назва не вказує ні безпосередньо на зміст, ні на мисливство й лише при використанні біографічного методу дослідження дає прив'язку до мисливської тематики. Можна лише здогадуватися, яким би мало бути закінчення твору про двох друзів, які приїхали на відпочинок і полювання з української столиці до села і як була б обґрунтована назва твору. Поза тим, значення роману в житті й доробку Миколи Хвильового настільки вагоме, що одне з останніх досліджень – Ю. Шаповала за документами НКВС – має назву «Полювання на «Вальдшнепа». Як з'ясувалося, радянська служба за Хвильовим закріпила символічну назву «Вальдшнеп» [2, 2].

Полювання – один із найдавніших видів людської діяльності. Отож, і художнє відображення мисливського промислу має тисячолітні корені. Багато українських письменників у своїх творах так чи інакше торкалися теми полювання: Ольга Кобилянська, Панас Мирний, Остап Вишня та інші автори. Інтенсивно повертається в українську літературу мисливська тематика в період «Розстріляного відродження», коли з'ясовується, що полюванням захоплювалися М. Рильський, Майк Йогансен, Микола Хвильовий, Остап Вишня, М.Куліш, Ю. Смолич, Олекса Слісаренко та інші.

З'являється низка творів із подібною тематикою («Вальдшнепи», «Мисливські оповідання добродія Степчука» Миколи Хвильового, «Подорож ученого доктора Леонардо...» Майка Йогансена).

Вальдшнеп як птах давно інтригував мисливців. Його яскраве пір'я, що використовується у виготовленні високоякісних пензлів, специфічний політ – тяга, поведінкові особливості, а також особливості полювання й приготування привертають увагу. Микола Хвильовий був не першим, хто в художній літературі виніс назву вальдшнепа в назву твору. Він, вочевидь, скористався традицією – письменник володів французькою мовою, знав творчість Мопассана і, ймовірно, читав «Оповідання вальдшнепа» (1885), саме оповідання «Вальдшнеп» – окремо чи як частину новели «Божевільна» [2, 4].

Вальдшнеп належить до куликоподібних – досить розповсюдженого на території України навіть сьогодні і, зрозуміло, в XIX – перші десятиліття XX століть. Багато птахів із куликоподібних постають предметом мисливських зацікавлень, але лише вальдшнеп здобув таку популярність у «мисливців-письменників». Серед куликоподібних вальдшнеп вирізняється насамперед тим, що він не болотяний птах, як інші, а лісовий. З прагматичного погляду це вже є достатньою підставою для мисливських симпатій, адже ліс або підлісок як місце полювання комфортніший за болото.

Полюють на вальдшнепа навесні й восени у вечірній час. Більш виправданим із екологічного погляду вважається осіннє полювання, але зі спортивного й емоційного – так звана «весіння тяга», що триває короткий період десь наприкінці квітня. В основі її лежать своєрідні «шлюбні ігри» вальдшнепів. Завдання мисливця – відшукати ймовірні місця «тяги», зачaitися в зручному для пострілу місці й дочекатися вильоту самця або самців [3, 21]. Звертаючи увагу на цей факт, можна простежити динаміку розвитку дії у творі, адже жінки (агенти ЧК) так само, як і мисливці, вичікували момент, у який можна «підловити» Дмитрія Карамазова, щоб знищити його разом з ідеями та антикомуністичними поглядами.

Потужний спортивний інтерес пов'язаний також зі «спортивною чистотою» полювання на вальдшнепа – влучність залежить не від того, чи ковзнется нога чи вгрузне в болото, чи

змерзнуть пальці (як на зимовому полюванні), не від відчуття небезпеки чи якихось сторонніх чинників, а саме від мисливської майстерності: чи правильно розраховане місце сховку мисливця, простір для пострілів, зокрема, висота дерев, «випередження» для пострілу в польоті, чи зумів мисливець почути й розрізнити характерні звуки вальдшнепа, зосередитися і справитися з нервами, нарешті, чи уважно вивчив місцевість, щоб віднайти підстреленого птаха – з його пістрявим захисним оперенням, що зливається з оточенням, у призерку. Саме таку майстерність і обережність виявляють Аглая з тіткою Клавою, починаючи із легкого, нібито випадкового флірту і закінчуючи підмовою кращого друга Карамазова.

Крім зазначених чинників відчуттєво-емоційного, фізіологічного чи вузько прагматичного характеру, є, звичайно, такі, що потребують думки, посиленої чуттєвості, уяви й рефлексії – саме мистецьких складових. Насамперед предметом для мистецьких міркувань і зображення може бути емпативне уподібнення письменника до впольованого птаха. Адже вальдшнеп гине тоді, коли злітає в небо в очікуванні, так би мовити, сподіваного «піку щастя». Якщо згадати, що полігамність самця вальдшнепа встановлено лише нещодавно, то письменники ХІХ – початку ХХ століть цілком могли притримуватися версії про його моногамність [2, 4].

Образ вальдшнепа в романі постає особливо промовистим, якщо врахувати додаткові деталі полювання на вальдшнепа. Існують також інші способи, які полягають не в мисливському чесному очікуванні, а у виманюванні самця вальдшнепа «на самку» або «на супротивника», адже під час тяги відбувається не лише паркування, але й окреслення територій самців. Виманювання здійснюється за допомогою «манка» – спеціального приладу, що видає звуки, подібні до вальдшнепових, зрідка – за допомогою «профілю» – вирізаного з дерева макета птаха, який розташовується у траві, а інколи – просто підкиданням якогось рябуватого предмета вгору (домінантні – найсильніші – вальдшнепи «на тязі» бувають досить агресивні й можуть атакувати, не розбираючи, навіть шапку). Таким чином і відбулося «виманювання» героя однойменного роману, спритним мисливцем-вбивцею якого стали дві жінки.

У «Вальдшнепах» Миколи Хвильового наявні всі, крім весни (час у творі – липень-серпень), атрибути «нечесного» полювання. Постає дружба Дмитра Карамазова й товариша Вовчика, в якій суперництво найменш проявлене. Виразно проступають мисливський «профіль»: Аглая – яскрава («рубенсівська», тілесно наголошена) самиця і «манок» водночас – її категорична некомуністична українськість, на які так легко «ловиться» Карамазов, забувши про власний мисливський досвід.

Символіка назви роману поглиблює зміст твору, породжує нові індивідуально-художні смисли. Заголовок постає ключем до інтерпретації твору. Назва, поєднуючись із текстом, проходить через різноманітні контексти, які впливають на витворення її індивідуального значення, і як наслідок – на розширення асоціативного поля твору, поглиблення його багатозначності. Хоча коефіцієнт повторюваності заголовного слова «вальдшнепи» в тексті незначний (звучить кілька разів у творі), однак сприяє символізації назви.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Романюга Н.* Відтворення національних символів у художньому перекладі на тлі різномовних національних систем / Н. Романюга // Наукові записки. Серія: філологічні науки. – Вип. 89 (1). – К., 2010. – С. 212–217.
2. *Чернюк С.* Українські вальдшнепи: концептуальні особливості однойменних творів Остапа Вишні й Миколи Хвильового / С. Чернюк // Літературознавчі студії. – Вип. 25. – Київ : Вид-во КНУ ім. Т.Шевченка, 2010. – С. 181–190.
3. *Кожина Н.* Заглавие художественного произведения: онтология, функция, параметры типологии / Н. Кожина // Проблемы структурной лингвистики: 1984. – Москва, 1988. – С. 167–174.
4. *Ракъовски Ц.* Заглавието и пространството на текста / Ц. Ракъовски // Език и литература. – 1997 (LII). – №5–6. – С. 60–76.
5. *Качалаба П. В.* Короткий словник українських народних символів / Петро Васильович Качалаба. – К. : Просвіта, 2010. – 48 с.
6. *Новикова М. А., Шама И. Н.* Символика в художественном тексте. Символика пространства / М. А. Новикова, И. Н. Шама. – Запорожье : СП «Верже», 1996 – С. 21–30.

REFERENCES

1. *Romanyuha N.* Vidtvorennya natsional'nykh symboliv u khudozhn'omu pereklyadi na tli riznomovnykh natsional'nykh system [Reproduction of national symbols in the literary translation against the background of multilingual national systems], *Naukovi zapysky. Seriya: filolohichni nauky* [Scientific notes. Serie:

philological sciences], No. 89 (1), Kyiv, 2010, pp. 212–217 [In Ukrainian].

2. *Chernyuk S.* Ukrayins'ki val'dshnepy: kontseptual'ni osoblyvosti odnoymennykh tvoriv Ostapa Vyshni y Mykoly Khvyli'ovoho [Ukrainian Woodcocks: conceptual features of same-named works of Ostap Vyshnya and Mykola Khvyliyovyy], *Literaturoznavchi studiyi* [Literary studies], No. 25, Kyiv, Vyd-vo KNU im. T.Shevchenka, 2010, pp. 181–190 [In Ukrainian].

3. *Kozhina N.* Zaglaviye khudozhestvennogo proizvedeniya: ontologiya, funktsiya, parametry tipologiyi [The title of artwork: ontology, function, options of typology], *Problemy strukturnoy lingvistiki* [Problems of structural linguistics], Moscow, 1988, pp 167–174 [In Russian].

4. *Rakyovski Ts.* Zhlavieto i prostranstvoto na teksta [Title and space of the text] *Ezik i literature* [Language and literature], 1997, No. 5, 6, pp. 60–76 [In Bulgarian].

5. *Kachalaba P. V.* Korotkyy slovnyk ukrayins'kykh narodnykh symvoliv [Short dictionary of Ukrainian folk symbols], Kyiv, Prosvita, 2010. 48 p. [In Ukrainian]

6. *Novykova M. A., Shama Y. N.* Simvolika v khudozhestvennom tekste. Simvolika prostranstva [Symbolism in the literary text. Symbolism of the space], Zaporozh'e, SP «Verzhe», 1996, pp. 21–30 [In Russian].

АННОТАЦИЯ

Виктория Тарасенко. Символика романа Николая Хвильевого «Вальдшнепы»

В статье осуществлено прочтение романа Николая Хвильевого «Вальдшнепы». Определено, что вальдшнеп в романе символизирует человеческую незащитность и одновременно коварство, из-за чего герой попадает в западню. Многозначность символа придаёт роману полифонию. В статье определено, что символика вальдшнепа даёт ключ к интерпретации произведения, углубляет его подтекст, приводит к различению образов.

Ключевые слова: символ, символика, интерпретация, мотивированный символ, немотивированный символ.

Viktoria Tarasenko. Symbolism of the novel «Woodcocks» by Mykola Khvyliyovi

The article is an attempt to analyze Mykola Khvyliyovi's novel title and the elucidation of its symbolism. The issues of symbolic theory was developed by A. Mazurchuk, A. Losev, A. Petrov, A. Bely, K. Svasyan and others. Following symbol scientific conceptions the author stresses that symbol is a tool, a project or program by which reality is controlled. Some researchers in their analyzes formulate «symbol» by giving it a rational means of knowledge, others define it as irrational, ontological unidentified object. Art as a symbol of the highest degree of image in the poetic text has a complicated structure and special semantic load. The interpretation of a literary character gives wide scope for interpretation and

recognition of images, in this study the author tries to identify the symbolic name «woodcocks», comparing the novel's plot, the characters, their behavior with these birds. A bird in general is the one of the most frequent characters in works of art. In the novel defenseless “woodcocks” stand before barrel of enemies. The plot of the novel – especially the relations between Karamazov and Aglaia – can be read through the hunting paradigm: woman's behavior and views stand like a some kind of decoy for hero. Symbolic title of the novel deepens the content of the work, takes a somewhat new artistic meanings hidden individually. In the novel «woodcock» is a symbol, appearing a key in interpreting the work.

Key words: symbol, symbolism, title, name, interpretation, grounded character, unwarranted character.

Стаття надійшла до редколегії – 20.02.2015 – Article received by Editorial Board

Рецензент – доц. Пуніна О. В.

Reviewed by Doc. Olga Punina